

Наукова стаття (Research article)

<http://doi.org/10.32752/2786-5185-2024-4-3-23-43>

УДК 314.15:303.833.3

РЕТРОСПЕКТИВНА СИСТЕМА ЗБОРУ ДАНИХ ПРО МІГРАНТІВ ТА ЇЇ ЗАГАЛЬНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ОБМЕЖЕННЯ: КРИТИЧНИЙ ОГЛЯД

RETROSPECTIVE DATA-GATHERING SYSTEM ON MIGRANTS AND ITS GENERIC METHODOLOGICAL LIMITATIONS: CRITICAL REVIEW

Володимир Гнатюк¹

*Національний університет «Львівська політехніка»
(вул. С. Бандери, 12, м. Львів, Україна, 79013)*

Volodymyr Hnatiuk

*Lviv Polytechnic National University
(12, Bandery St., Lviv, Ukraine, 79013)*

Отримано: 15.05.2024. Затверджено: 10.06.2024

АНОТАЦІЯ

У статті приділено увагу ретроспективній системі як одній з двох сучасних найпоширеніших форм збору даних про мігрантів. Окреслено, що вона є знаряддям, що інструментально надає можливість сформувати бази даних для конкретно обраного періоду часу, що вже минув, а не безперервно, коли події відбуваються безпосередньо. Зазначено, що ретроспективну систему найчастіше апробують через методи, як перепис населення й опитування (вбіркові розвідки) за один або кілька раундів, використовуючи базові (місце народження та місце попереднього проживання) та додаткові (громадянство і національність) міграційні питання. Також фокус уваги зосереджено на розкритті загальних методологічних обмежень цієї форми збору даних, зокрема кодуванні, агрегації, вибірці, системі підрахунку голосів та інтерпретації, наявності яких зумовлена різними чинниками, серед яких ключовими є зменшення фінансових витрат, обсягів залучення

¹ PhD з політичних наук, науковий співробітник; orcid 0000-0002-2608-659X; e-mail vv.hnatiuk@gmail.com

людського ресурсу та часу для виконання завдань. У статті висвітлено, що частина методологічних обмежень спрямована на те, аби дані були більш репрезентативні, а інші — зводяться до їхнього адекватного пояснення у комплексному взаємозв'язку причин та наслідків міграційних процесів, обсягів чинних потоків та пошуку тенденцій. Обґрунтовано, що причинами популярності ретроспективної системи збору даних про мігрантів серед країн є об'єктивна диференціація між країнами по всьому світі (зокрема фінансова і технологічна), проблема узгодження і координації спільних зусиль поміж урядами національних держав для реалізації постійних реєстрів мігрантів під час створення інформаційних потоків і підтримка більшістю ініціативи проведення переписів населення з включенням міграційних запитань до їх складу у найближчій перспективі.

Ключові слова: ретроспектива; збір даних; мігранти; методологічні обмеження.

ABSTRACT

The investigation focuses on the retrospective system as one of the two most common forms of data-gathering on migrants today. It is outlined that it is a tool that instrumentally provides the opportunity to form databases for a specifically selected period of time that has already passed, and not continuously, when events are happening directly. It is noted that the retrospective system is most often tested through methods such as censuses and surveys (sample investigations) in one or more rounds, using basic (place of birth and place of previous residence) and additional (citizenship and nationality) migration questions. Also, the focus of attention is highlighted on the disclosure of generic methodological limitations of this form, in particular coding, aggregation, sampling, system of enumeration and interpretation, the presence of which is determined by various factors, among which key are the reduction of financial costs, amount of human resource involvement, and time for completing tasks. The paper focuses that some of the methodological limitations are aimed at making the data more representative, while others are reduced to their adequate explanation in the complex interrelationship of the causes and consequences of migration processes, scale of current flows, and search for trends. It is argued that the reasons for the popularity of the retrospective data-gathering system on migrants are the objective differentiation between countries around the world (in particular, financial and technological), problem of agreement and coordination of joint efforts between national governments to implement permanent registers of migrants during the creation of information flows and majority support for the initiative to conduct population censuses with the inclusion of migration questions in their composition in the near future.

Key words: retrospective; data collection; migrants; methodological limitations.

I. ВСТУП

Людство увійшло в *епоху міграції*¹ та продовжуватиме у ній перебувати надалі, зважаючи на тенденцію до зростання масштабів потоків мігрантів із року в рік. Відповідно, об'єктивне висвітлення процесів переміщення осіб є дуже важливим. Однак воно є складним завданням для вчених і спеціалістів у цій галузі. Будь-яка недооцінка

¹ Castles S., Miller M. (2009). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World* (4th edn.). London: Macmillan. 369 p.

або перебільшення обов'язково зумовить хибне уявлення про певний аспект соціо-політичної практики, а згодом — і неефективне рішення стосовно неї. Проте, попри скепсис і труднощі, науковцями досягнуто значного успіху у дослідженнях. Зокрема, вони продемонстрували, що мігранти є чинником потужних економічних змін у країнах перебування¹, що також підтверджується статистикою від Світового банку². Ще одним прикладом є концепція щодо меж бідності, введена і розрахована М. Оршанські³ та В. Геллером⁴, що вагомо вплинула на формування курсу політики боротьби з бідністю у державах по всьому світі. Ці і подальші розробки ґрунтовно показали, що статистика — особливо міграційні дані — має суттєве значення, а розуміння і належна увага до питань збору й поліпшення їх якості є вічним двигуном до удосконалення практики імплементації міграційної політики у випадку країни та в масштабах різних глобальних тенденцій, що пов'язані з переміщенням людей і впливаючих з цього процесу наслідків. Учені змогли аргументувати, що ефекти від міграції впливають на державу через різні виміри — фінансовий, політичний, екологічний, суспільний тощо, чим комплексно символізують *людське обличчя глобалізації*⁵ у наш час. Саме тому аналіз міграційних процесів сьогодні ще більш актуальний, роль отриманих даних — значно цінніша, а місце вибору системи для їх збору — відповідальна і не менш актуальна справа.

Дискусія серед міграціологів про вибір системи збору даних про мігрантів триває понад декаду. Звертаючись до напрацювань Р. Скелдона⁶, переконуємося, що наявне широкое коло різних проблем ідейного, епістемологічного, методологічного, технічного, фінансового і політичного аспектів, які утримують тему в фокусі уваги вчених дотепер. Нинішні події у світі, зокрема виклики, що пов'язані

¹ Clemens M., Montenegro C., Pritchett L. (2008). The Place Premium: Wage Differences for Identical Workers across the U.S. Border. *CGD Working Paper*. No. 148. 69 p.

² World Bank (2008). Remittance's data. November release. Washington, DC: World Bank. 258 p.

³ Orshansky M. (1963). Children of the Poor. *Social Security Bulletin*. Vol. 26(7). pp. 3–13.

⁴ Council of Economic Advisers (1964). Annual Report of the Council of Economic Advisors. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.

⁵ Center for Global Development (2009). Migrants Count: Five Steps toward Better Migration Data. Report of the Commission on International Migration Data for Development Research and Policy. Washington, DC: Center for Global Development.

⁶ Skeldon R. (2012). Migration and its measurement: towards a more robust map of bilateral flows. *Handbook of research methods in migration* / ed. by C. Vargas-Silva. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing. pp. 229–248.

з повномасштабним вторгненням держави-агресора 24 лютого 2022 р., зумовили виникнення низки обставин для виникнення нової масштабної міграційної хвилі, невідомої Європі з кінця II світової війни. Облік потоків мігрантів, визначення соціально-демографічного портрету й трудового потенціалу, а тоді — майбутня розробка політики у приймаючих суспільствах, актуалізує питання бази даних про нових мігрантів і форми їх збору в науковому та практичному вимірах¹.

До вивчення цієї проблеми зверталось досить значне число вчених у XX сторіччі таких, як: Р. Фолкнер², І. Ференці³, Д. Лівайн, К. Гілл і Р. Воррен⁴, Е. Кралі і К. Гнанасекаран⁵. Зацікавлення не зменшилося і сьогодні, оскільки за останні два десятиріччя тему активно досліджували також, зокрема, М. Клеменс, К. Монтенегро і Л. Прітчетт⁶, Д. Ніветон⁷, Д. Мессі і К. Капоферро⁸, Ф. Док'є і А. Марфук⁹, Р. де Клерк¹⁰, К. Парсонс¹¹, Н. Перрен

¹ Зокрема, 19 березня 2024 р. у Києві проведений Міжнародною організацією з міграції (МОМ) один із багатьох організованих семінарів, що присвячений покращенню збору даних та координації цього процесу на місцях (див.: URL: <https://ukraine.iom.int/uk/news/pokrashchennya-zboru-danykh-ta-koordinatsiyi-na-mistsyakh-klyuch-do-inklyuzyvnoh-o-vidnovlennya-za-liderstva-hromad-v-ukrayini>)

² Falkner R. (1895). The International Statistical Institute. *Publications of the American Statistical Association*. Vol. 32(4). pp. 358–365.

³ Ferenczi I. (1929). *Statistics*. Vol. 1 of International Migrations. New York: Gordon and Breach. 1112 p.

⁴ Levine D., Hill K., Warren R. (ed.) (1985). *Immigration Statistics: A Story of Neglect*. Washington, DC: National Academy Press. 336 p.

⁵ Kraly E., Gnanasekaran K. (1987). Efforts to Improve International Migration Statistics: A Historical Perspective. *International Migration Review*. Vol. 21(4). pp. 967–995.

⁶ Clemens M., Montenegro C., Pritchett L. (2008). The Place Premium: Wage Differences for Identical Workers across the U.S. Border. *CGD Working Paper*. No. 148. 69 p.

⁷ Kniveton D., Schmidt-Verkerk K., Smith C., Black R. (2008). Climate Change and Migration: Improving Methodologies to Estimate Flow. *IOM Migration Research Series* Vol. 33. Geneva: International Organization for Migration. 71 p.

⁸ Massey D., Capoferro C. (2007). Measuring Undocumented Migration. *Rethinking Migration: New Theoretical and Empirical Perspectives* / ed. by A. Portes, J. DeWind. New York: Berghahn Books. pp. 255–284.

⁹ Docquier F., Marfouk A. (2005). International Migration by Educational Attainment, 1990–2000. *International Migration, Remittances, and the Brain Drain* / eds. by M. Schiff, Ç. Özden. Washington, DC: World Bank. pp. 151–200.

¹⁰ de Clercq R. (2008). Report of the First Meeting of the Global Forum on Migration and Development. Brussels: Bruylant. 27 p.

¹¹ Parsons C., Skeldon R., Walmsley T., Winters L. (2007). Quantifying International Migration: A Database of Bilateral Migrant Stocks. *Policy Research Working Paper*. No. 4165. Washington, DC: The World Bank. 40 p.

і М. Пулен¹, з одного боку, зверталися до попередніх напрацювань, модифікуючи і доповнюючи у теоретико-методологічних, технічних і рекомендаційних вимірах, або, з іншого, завдяки огляду сучасних міграційних процесів, виявляли нову специфіку, розширюючи рамки комплексного аналізу. Однак найбільш авторитетними, у контексті вимірювання міграції і вибору форм для реалізації цього завдання, стали напрацювання Р. Білсбароу разом з колегами², які окреслили розуміння класичних методологічних меж для міжнародного рівня, та Р. Скелдона³, в яких він критично переглянув ці положення і запропонував оновлений погляд на створення глобальної бази даних про потоки мігрантів між країнами, що їх приймають і відправляють.

Особливе місце щодо порушеної проблеми займає також і Центр глобального розвитку (*Center for Global Development*), що акумулював потужний аналітичний потенціал з числа науковців та експертів. Публікуючи на регулярній основі результати власних досліджень, Центр є одним із світових флагманів при висвітленні й аналізові міжнародного розвитку за багатьма напрямками, демонструючи авторитетність серед подібних установ і репутаційну значимість, що ґрунтується на фінансовій забезпеченості проектів через добротину підтримку від різних урядів держав, фондів і корпорацій⁴.

Якщо звертатися до праць українських вчених, то за останні роки досягнуто значного прогресу у висвітленні цієї проблематики. Зокрема, Е. Лібанова, І. Майданік, О. Позняк, О. Цимбал і О. Малиновська

¹ Perrin N., Poulain M. (2008). An Assessment of the State Systems for Data Collection, Analysis and Data Sharing on Migration and Migration Statistics in Ukraine. Report for IOM conference in Kyiv (February 24–26, 2008). 68 p.

² Bilsborrow R., Hugo G., Oberai A., Zlotnik H. (1997). International Migration Statistics: Guidelines for Improving Data Collection Systems. Geneva: International Labour Organization. 436 p.

³ Skeldon R. (2012). Migration and its measurement: towards a more robust map of bilateral flows. *Handbook of research methods in migration* / ed. by C. Vargas-Silva. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing. pp. 229–248.

⁴ Деталі про результати аналізу репутаційної складової, дослідницького потенціалу і наукового авторитету *Центру* доступно за URL: <https://repository.upenn.edu/handle/20.500.14332/48577>. Уваги потребує і фінансова сторона функціонування *Центру*, яка за звітом «Ініціатива прозорості зовнішнього впливу» (Foreign Influence Transparency Initiative) від *Центру міжнародної політики* (Center for International Policy) за час 2014–2018 років відзначена як «надзвичайно прозора щодо своїх джерел фінансування» та була другою за його обсягами з-поміж кращих п'ятдесяти аналітичних центрів у США, які мають джерела надходження поза державою, отримавши понад 37 мільйонів доларів. URL: https://static.wixstatic.com/ugd/3ba8a1_4f06e99f35d4485b801f8dbfe33b6a3f.pdf

з Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України вивчали широкий спектр тематик: різницю в даних з різних джерел про мігрантів з України¹, оцінку обсягів, наслідків міграції та її соціально-демографічний склад після 24 лютого 2022 р.², методи для оцінки числа мігрантів з нерегульованим статусом³, аналітичну роботу з даними через еkleктичний синтез різноманітних типів інформаційних джерел⁴, часові атрибути трудової міграції⁵, проблему інтерпретації даних в рамках обсягів і значень паралельних міграційних тенденцій⁶. Окрім них, вчені М. Вдовин та А. Іванчишин окреслили статистичне оцінювання абсолютних і відносних маркерів міграції населення⁷, а О. Слободян і А. Фітисова презентували розвідку про статистичні дані про міжнародну міграцію та їх відповідність до вимог Євростату⁸.

Отже, як спостерігаємо, вітчизняні дослідники інтегровані до відповідної дискусії, але не стільки щодо вибору форми збору даних в загальному, як от стосовно конкретних інструментів, що можливо апробувати у такому контексті. Саме в цьому полягає актуальність розвідки, яка частково заповнює прогалину у контекстуальному й інструментальному аспектах цього проблемного поля.

¹ Pozniak O. (2023). The Situation of Forced Migrants from Ukraine in Europe after Russian Military Aggression and the Problems of Ukraine's Migration Policy in These New Conditions. *Central and Eastern European Migration Review*. Vol. 12(1). pp. 159–181.

² Libanova E., Pozniak O. (2023). War-driven wave of Ukrainian emigration to Europe: an attempt to evaluate the scale and consequences (the view of Ukrainian researchers). *Statistics in Transition new series*. Vol. 24(1). pp. 259–276.

³ Позняк О. (2022). Мігранти із нерегульованим статусом в Україні: спроба кількісної оцінки. *Демографія та соціальна економіка*. Vol. 47(1). С. 55–69.

⁴ Лібанова Е., Позняк О., Цимбал О. (2022). Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія та соціальна економіка*. Vol. 48(2). С. 37–57.

⁵ Майданік І. (2020). Темпоральні характеристики зовнішньої трудової міграції в Україні. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. 255 с.

⁶ Malynovska O. (2023). Forced displacement from Ukraine due to Russia's 2022 invasion and the likelihood of a new wave of emigration. *Canadian Foreign Policy Journal*. Vol. 30(1). pp. 65–79.

⁷ Вдовин М., Іванчишин А. (2023). Статистичний вимір міграційних процесів в Україні: каталізатори їх інтенсифікації та послаблення. *Цифрова економіка та економічна безпека*. Vol. 6(3). С. 22–30.

⁸ Фітисова А., Слободян О. (2019). Статистичні дані у сфері міжнародної міграції та їхня відповідність вимогам Євростату. Результати оцінки державної статистики і відомчої статистичної звітності. Методичні рекомендації. Київ: Аналітичний центр CEDOS. 32 с.

II. МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ

Метою цієї статті є критичний розгляд однієї з двох сучасних найпоширеніших форм для збору даних про мігрантів — *ретроспективної системи* — крізь призму її загальних методологічних обмежень, як кодування, агрегація, вибірка, система підрахунку голосів та інтерпретація. Втілення цієї цілі аргументується тим, що пошук наукових матеріалів стосовно відповідного питання (за таким смисловим набором в Інтернеті) малорезультативний в україномовному онлайн-середовищі. Тобто є інформаційна прогалина, що обумовлює неповне окреслення специфіки збору міграційних даних через різні аспекти апробації ретроспективної системи. Новизна полягає у реалізації підходу критичного реалізму для висвітлення особливостей системи, її обмежень і застережень під час використання. Критичний реалізм як один з актуальних підходів у сучасних міграційних студіях поєднує в цілісну конструкцію «онтологічний реалізм, епістемологічний релятивізм і раціональність суджень»¹. Це методологічно репрезентує саме погляд, як не плаский і поверхневий, а широкий та стратифікований². Також допоміжним було використання загальнонаукових методів, як аналізу й синтезу, що необхідні для розгляду наукової тематичної літератури у системному охопленні.

III. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Ретроспективна система є однією з двох найбільш впізнаваних сьогодні у реалізації серед держав у всьому світі та досі залишається активним предметом обговорення науковців. Вона — зняряддя, завдяки якому інструментально можна сформувати бази даних для конкретно обраного періоду часу, що вже минув (як правило, один або п'ять років), а не безперервно, коли події лише відбуваються. Серед найпопулярніших методів цього різновиду системи є *перепис населення* та *опитування*, що проводяться за один або кілька раундів.

Виділяючи перший з них — *перепис населення*, необхідно зауважити, що на початку XXI сторіччя він проводився у багатьох країнах світу. Україна не була з-поміж винятків і здійснила єдиний Всеукраїнський

¹ Archer M., Bhaskar R., Collier A., Lawson T., Norrie A. (ed.) (1998). *Critical Realism, Essential Readings*. London: Routledge. pp. 11.

² Гнатюк В. (2023). Актуальні підходи у сучасних міграційних дослідженнях: деякі критичні зауваження. *Український соціум*. № 84(1). С. 22–25.

перепис населення 5 грудня 2001 р. Проте не всі включені питання стосувалися міграції, а тому частина даних про такі процеси відсутні. Спираючись на статистику ООН, що наведена Р. Білсбароу з колегами, під час переписів населення до 1980-х років тільки 61% з 198 держав, що його провели у 1975–1984 рр., отримали інформацію про місце народження¹. Натомість, ґрунтуючись на даних Статистичного відділу ООН, які наводить Р. Скелдон, ситуація, покращилася у переписах початку XXI сторіччя, де вже включені питання про місце народження, громадянство, попереднє місце проживання на певний момент часу й попереднє місце проживання перед переїздом до країни, де саме і відбувся облік². Однак, незважаючи на досягнення, вчений апелює і до контексту, коли далі є не стільки питання про заохочення країни до збору даних, а забезпечення того, щоб вона їх кодувала, аби уникнути похибки при уніфікації даних ширшої вибірки аналітичних кейсів (наприклад, в аспекті категорії в'їзду). Хоча спершу вважалося, що *переписи населення* використовуються як домінуючих механізм для аналізу внутрішньої міграції, то ця думка зараз трансформувалася у розуміння, що вони є достатньо важливими при спробі пояснити міграційні явища, передбачити певні тенденції та сформулювати рішення стосовно мігрантів для урядів національних держав і генерування бази даних на міжнародному рівні.

Загалом є два основні *міграційні питання* у ретроспективній системі, які дають ключову інформацію для розуміння ситуації в межах країни, між ними та у масштабах світових тенденцій — про *місце народження* та *місце попереднього проживання*.

Місце народження — найуживаніше питання. Ці дані найбільш доступні та становлять фундамент для глобальної бази ООН про мігрантів, що оновлюється кожні п'ять років (наявна за період 1990–2020 рр. для 232 країн). Інформацію про сукупність мігрантів, їхній вік, стать, місце народження і місце призначення можна отримати на сайті Відділу народонаселення ООН. Вона засновується на офіційній статистиці населення, яке *народилося за кордоном (foreign-born)* або є *іноземним*

¹ Bilsborrow R., Hugo G., Oberai A., Zlotnik H. (1997). International Migration Statistics: Guidelines for Improving Data Collection Systems. Geneva: International Labour Organization. pp. 57.

² Skeldon R. (2012). Migration and its measurement: towards a more robust map of bilateral flows. *Handbook of research methods in migration* / ed. by C. Vargas-Silva. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing. pp. 234, 237.

(foreign)¹. Сьогодні оцінка становить понад 280 млн осіб² та є найбільш цитованою (як і минулі цифри) для розуміння масштабів і вивчення глобальної міграції, а також кейсів по кожній країні, які ділять на два кількісні кластери мігрантів — *за країною походження та країни, де вони проживають на момент обліку*. Оцінка базується на питанні про *місце народження* й акумулює всі типи переміщених осіб — біженців, нерегулярних мігрантів, коротко- та довготермінових мігрантів.

Місце попереднього проживання — питання, що використовується для уточнення часу, коли саме відбулася міграція населення. Іншими словами, ці дані про кількість мігрантів не можна прив'язати до конкретного часу, але їх можна отримати щодо частки осіб, які перетнули кордон, протягом конкретного часу. Як правило, є дві опції:

(а) *місце звичайного проживання (usual residence)* у зафіксований момент часу минулого. Зазвичай під ним мають на увазі *п'ять років* до дати здійснення перепису. Завдяки даним, що отримані із Статистичного відділу ООН, Р. Скелдон робить висновок про ці *п'ять років*, бо в процесі перепису населення по всьому світу на початку XXI сторіччя понад 55% країн обрали такий діапазон. Близько 24% використали за орієнтир один рік, 5% — два роки, а 16 % — десять³.

(б) *останнє постійне місце проживання (permanent residence)* до прибуття в поточне місце проживання. Якщо індивід не мав такого місця, то його можна визначати *неемігрантом (non-migrant)* та запитати про тривалість між останнім постійним та теперішнім місцями проживання для агрегації даних про потоки мігрантів за визначений проміжок часу⁴.

У цьому полягає сильна сторона таких питань, за допомогою яких можна здобути дані про міграційні потоки за конкретними періодами часу. Наприклад, застосовуючи опцію «б», вчені можуть отримати інформацію за певними роками. На противагу до питання про *місце народження*, яке не враховує переміщення мігранта окремо, комбіновані питання в межах перехресної таблиці даних про *місце народження*,

¹ International Migrant Stock. URL: <https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock>

² Там само.

³ Skeldon R. (2012). Migration and its measurement: towards a more robust map of bilateral flows. *Handbook of research methods in migration* / ed. by C. Vargas-Silva. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing. pp. 247.

⁴ Там само. pp. 236.

поточне та *попереднє* місця проживання можуть допомогти дізнатися про відповідний рух осіб чи їхніх груп значно ефективніше. Однак, як зазначає Р. Скелдон та інші дослідники, опції «а» і «б» мають недоліки для аналізу міграції саме на міжнародному рівні, що вплинуло на їхню непопулярність серед розвідок. По-перше, вони не акумулюють універсального охоплення, як *місце народження*, тому база даних на глобальному рівні матиме серйозні прогалини. Оскільки питання є практично корисними — конкретнішими, але концептуально складними. По-друге, дані можуть бути менш якісні, бо індивід завжди пам'ятає, де народився, але нема гарантії, чи він повідомить точне місце проживання п'ять чи десять років тому. Тому порівнюючи якість інформації, здобутої від опцій «а» і «б», вчені зауважують, що перша є детальнішою, оскільки співвідноситься з питанням людської пам'яті.

Крім двох зазначених, додатковим може бути питання про *громадянство* чи *національність*. Однак слід обережно ставитися до таких даних — особливо між країнами, які поєднує спільне історичне минуле (колоніальні зв'язки). Бо це може стати нерепрезентативним маркером міграції, адже на відміну від місця народження і місця звичайного проживання декілька років назад, громадянство змінюється. Прикладом є ситуація між Францією і країнами Африки, що були її колоніями, або ті країни, що включені до Співдружності націй. З точки зору контролю над потоками мігрантів це обумовлює хибне кількісне та якісне розуміння процесів і можливість їх переоцінки. На думку Р. Білсбароу та його колег, громадянству варто приділяти увагу як контекстуальному чиннику, який сприяє розрізненню міграції на міжнародному рівні щодо інших рухів осіб. При цьому, є доречним, аби воно поєднувалося з міграційними питаннями, про які виділялося вище, бо зіставлення громадянства, зокрема з місцем народження чи попереднім місцем проживання, може надати інші важливі дані про адаптацію або інтеграцію осіб. Проте для здобуття цих деталей знадобиться більше змінних — вік, громадянство батьків або інформація, пов'язана з членами родини, аби висновки стали більш достовірні. Також це відкриває можливість до їх поглиблення¹.

¹ Bilborrow R., Hugo G., Oberai A., Zlotnik H. (1997). International Migration Statistics: Guidelines for Improving Data Collection Systems. Geneva: International Labour Organization.

Іншим зняряддям ретроспективної системи є *опитування*, зокрема у формі *вибіркових розвідок*. На противагу переписам вони є більш варіативні, оскільки просторово можуть застосовуватися від національного до локального рівнів, за своєю природою є випадковими, тематично значно ширшими за репрезентацією напрямків аналізу, а у часовій регулярності є інтенсивнішими за періодичністю – від щоквартальних до річних. Тому ці дослідження є теоретично та практично цінними, бо висвітлюють ситуацію про міграційні питання потенційно швидше та частіше. Зрештою, в цьому полягає їхня перевага перед будь-яким переписом населення. Під час турбулентних змін діагностика, наприклад, стану зайнятості серед мігрантів може безпосередньо вплинути на міграційну політику держави вже в найближчому майбутньому, або завдяки здобутим даним на регулярній основі, в чому вибіркові розвідки сприяють, міграціологи мають змогу виявляти закономірності, робити точніші прогнози і впливати на формування ефективних політичних рішень.

Зважаючи на те, що як право дані збираються висококваліфікованими інтерв'юерами, це гарантує їх якість. Додаючи до цього понад пів столічну традицію проведення, можна відзначати також про їхню наукову обґрунтованість серед міграціологів і практичну спрямованість на національні органи влади у відповідній державі. Це формує постійний попит на відповідні дослідження і робить значно чисельнішими, ніж переписи населення. Серед багатьох вибіркових розвідок особливу роль посідає Мексиканський міграційний проєкт (*Mexican Migration Project*), заснований ще у 1982 р., а пізніше перейменованій на Латиноамериканський міграційний проєкт (*Latin American Migration Project*), що базується у Принстонському університеті (*Princeton University*) та Університеті Гвадалахари (*University of Guadalajara*). Його мета полягає у поширенні знань і комплексного бачення про міграційні потоки, що походять з багатьох країн Латинської Америки до США. Завдяки здійсненим цільовим дослідженням на ґрунті уніфікованої методології, здобуті дані можна використовувати для побудови матриці глобальних потоків мігрантів з країни відправлення (*sending state*) до країни, що приймає (*receiving state*)¹.

¹ Latin American Migration Project. URL: <https://lamp.opr.princeton.edu/home-en.htm>

Таким чином, будучи спеціалізованими та маючи за мету окреслити міграційну ситуацію поміж двома сторонами, ці дослідження можуть потенційно стати основою для формування бази даних від регіонального до міжнародного рівнів, за умови правильного методологічного узгодження. Саме вибіркові розвідки є альтернативним шляхом до їхньої побудови, оскільки мають подвійне інструментальне навантаження. З одного боку, як самостійне знаряддя для відтворення швидкої і детальної ситуації про міграційні процеси, а з іншого — є допоміжним засобом для міграційної діагностики «до» та «після» перепису населення. Це співвідноситься з українським контекстом, коли після єдиного перепису населення було проведено значно більше вибіркових обстежень, зокрема на загальнонаціональному рівні, присвячених міграційним питанням. Серед них слід виділити Всеукраїнські обстеження з питань трудової міграції 2008, 2012 і 2017 років,¹ реалізованих Державною службою статистики України з партнерами. Не менш цікавим стало дослідження в ході реалізації проєкту «Темпер», у рамках якого І. Майданік започатковано наукову дискусію про часові атрибути трудової міграції².

Таким чином, спираючись на думки міграціологів, справедливо зазначити про домінування у наш час ретроспективної системи. Оскільки раціональніше звернути увагу на «переписи населення, враховуючи, що більшість країн світу мають намір підтримувати цю ініціативу»³ у близькому майбутньому, ніж намагатися реалізувати малоймовірний сценарій, у якому діятимуть постійні реєстри мігрантів, створюючи потоки даних за певний час. Для останньої цілі варто залучити величезні ресурси — фінансові, технологічні та узгодження і координація спільних зусиль поміж урядами національних держав, що зважаючи на об'єктивну неоднорідність у світі, зокрема політичну, економічну, соціальну, культурну і т.п., є дуже складним сюжетом у глобальному масштабі сьогодення. Тільки обмежена

¹ Статистичний бюлетень «Зовнішня трудова міграція населення України». URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/11/Arch_ztm.htm

² Майданік І. (2020). Темпоральні характеристики зовнішньої трудової міграції в Україні. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Пуги НАН України. 255 с.

³ Skeldon R. (2012). Migration and its measurement: towards a more robust map of bilateral flows. *Handbook of research methods in migration* / ed. by C. Vargas-Silva. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing. pp. 238.

кількість країн (наприклад, представники Скандинавії) мають такі безперервні обліки, що доповнені реєстрами народження і смертності. Тому, як наслідок, це вплинуло на вищий серед країн ступінь популярності цього різновиду форми збору даних про мігрантів.

У процесі реалізації ретроспективної системи збору даних варто також звернути увагу на певні методологічні обмеження, які варто враховувати в аналізі міграційних ситуацій на внутрішньодержавному і міжнародному рівнях. Вони зумовлені тим, щоб зменшити фінансові витрати, залученість людських ресурсів та скоротити часоємність при виконанні завдань, об'єктивно впливаючи на ступінь деталізації даних.

Одна з груп обмежень, що комбінована з практичної точки зору (внесені дані одразу групують за територіальним масштабом), стосується кодування та агрегації. Перше (апелюють до «проблеми рівнів презентації») застосовується для класифікації попереднього місця проживання, якщо переміщені перебували або народилися поза країною перепису. Проте цей рівень кодування дороговартісний, бо потребує найму спеціалістів, котрі можуть висвітлити дані у тривимірному ключі. Тому домінуюча більшість держав (з великою кількістю мігрантів і там, де їх мало), апробують легші підходи, в яких вибірково кодують інформацію за одним параметром.

Зазначене характерне й для агрегації, в якій використовують рівні географічного охоплення (Північна Америка, Східна Африка та ін.), аби звузити вибірку через виключення (ігнорування) країн, які визначаються як нерелевантні за впливом. Попри це, всі регіональні сукупності та просторові укрупнення є спільними, що формують групи кластерів кодувальникам, вченим і спеціалістам, що збирають дані, їх опрацьовують, систематизують та інтерпретують. Аби уникнути такого обмеження в аспекті похибки узагальнення, Р. Скелдон рекомендує два варіанти:

а) цифри, що висвітлюють обсяги міграції за регіональним виміром, варто розподілити, аби здобути дані по країнам в регіоні окремо на основі загального розміру їх населення;

б) зробити розбивку висновків агрегації завдяки даним про громадянство (з переписів населення, наприклад) або іншим міграційним джерелам для опису потоків в приймаючі країни¹.

¹ Там само. pp. 239.

Як результат, для формування глобальної бази про місця походження та призначення мігрантів, доречно використовувати дані про місця їх народження, показуючи обсяги охоплених процесів за певний період. Прикладом класичної агрегації (за понад п'ятнадцять років не втратила актуальності та наукової ролі) вважається дослідження К. Парсонса, Р. Скелдона, Т. Уолмслі і І. Вінтерса про кількісну оцінку міжнародної міграції через дані щодо двосторонніх (*bilateral*) мігрантів. У розвідці представлено чотири варіації побудови глобальної бази для країн — 226 на 226, що узгоджувалися з даними про обсяги мігрантів від ООН¹. При цьому, як відзначають вчені, її гнучкість сприяє можливості до вдосконалення через дезагрегацію за статтю і віком, а потім — додати дані про попереднє місце проживання, що зробить ситуацію детальнішою, а тому науково об'єктивнішою для розуміння та інтерпретацій.

Питання вибірки — ще одне методологічне обмеження. Слід зрозуміти, що на відміну від переписів (які, як правило, не враховують міграційні процеси, оскільки окреслюють максимально точні і повні параметри населення за універсальними змінними) для вибірки обирається певна частка (1/5, 1/10 і т.д.) від популяції країни. Завдяки тому, що міжнародна міграція як змінна невластива для усіх осіб, що виключає всеохопність, то у вибірці виникає можливість до деталізації інформації про міграційний процес. Водночас це зменшує витрати на польовий етап роботи, але проблематизує питання наявності відповідних інтерв'юерів з необхідною кваліфікацією.

У вибірках, спрямованих на вивчення міграції, необхідно зважати на три аспекти, які впливають на якість здобутих даних, зокрема (1) просторові, (2) соціальні і (3) вікові, будучи за своєю природою також обмеженнями. По-перше, неможливо вибрати мігранта випадковим чином у соціумі. Репрезентативні вибірки повинні враховувати специфіку просторового розподілу переміщених у конкретній країні індивідуально. По-друге, як показують розвідки, це особливо важливий момент. У дослідженні компанії з ринкової аналітики Ipsos MORI та Інституту освіти (*Institute of Education*) на замовлення від Прикордонного агентства Великобританії (*UK Border Agency*) було виявлено, що в Англії приблизно

¹ Parsons C., Skeldon R., Walmsley T., Winters L. (2007). Quantifying International Migration: A Database of Bilateral Migrant Stocks. *Policy Research Working Paper*. No. 4165. Washington, DC: The World Bank. 40 p.

82,5% міжнародних мігрантів живуть на близько 28,1% території всіх округів країни (*number of wards*), а в Шотландії — 79,2% осіб на 37,7%¹. І, по-третє, є вікові обмеження, маючи на увазі, що міграційні запитання можуть ставитися не до всього населення, як під час перепису, а тільки до певної його частини, як зауважує Р. Скелдон, «часто виключаючи з цього списку старших та молодших дітей»². Тому методологічні рамки міграційно націлених вибірок є більш складними й акцентованими. Приклади досліджень показують, як ігнорування трьох аспектів впливає на недооцінку або перебільшення ефекту та вироблення спотворених узагальнень, на ґрунті хибної інтерпретації.

Завершальне обмеження пов'язане з використанням системи підрахунку голосів. Реалізація процедури може відбуватися через реєстрацію населення за місцем проживання завдяки двом умовам, що визначають форму, а кожна з них дозволяє краще зрозуміти різні часові типи зміни місця проживання:

а) систему *de facto* (індивід фіксується, де фізично знаходиться на момент здійснення обліку, надаючи краще розуміння короткотермінової мобільності);

б) систему *de jure* (індивід фіксується, де зазвичай проживає на момент здійснення обліку, надаючи ширше бачення про довготермінові зміни).

Як вказують науковці, від вибору системи безпосередньо залежить рівень охоплення кількості мігрантів та їх типів³. Зокрема, у науковій літературі вже обґрунтована тенденція, що система *de facto* якраз обумовлює відповідне припущення. Незважаючи на обмеження для кожної системи в якості спільного знаменника, виділяється зсув ширшої репрезентації у сторону до однієї із них. Загалом вибір системи повинен диктуватися узгодженням між завданнями, які ставляться

¹ Home Office (2011). A feasibility study for a survey of migrants: report prepared by Ipsos MORI and the Institute of Education for the UK Border Agency, Home Office. United Kingdom. pp. 26–27.

² Skeldon R. (2012). Migration and its measurement: towards a more robust map of bilateral flows. *Handbook of research methods in migration* / ed. by C. Vargas-Silva. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing. pp. 241.

³ Chamrathirong A., Archavanitkul K., Richter K. et al. (1995). National Migration Survey of Thailand. Bangkok: Institute for Population and Social Research, Mahidol University. 102 p.; Skeldon R. (1987). Migration and the population census in Asia and the Pacific: issues, questions and debate. *International Migration Review*. Vol. 21(4). pp. 1074–1100.

переписом, і можливостями, які ця форма надає: будь-яка помилкова варіація не тільки порушить методологічні межі, а спотворить отримані дані з подальшими наслідками.

Отже, виділені методологічні обмеження цілісно апелюють до виявлення специфіки при отриманні міграційних даних, що впливає на зменшення їхньої повноти. Це зумовлено матеріальними і практичними аспектами здійснення цих операцій. Завдяки існуючим здобуткам міграціологів, сьогодні на порядку денному не стоїть питання щодо уникнення чи скасування відповідних обмежень (хоча робота над удосконаленням методологічного розуміння триває), а те, як уніфікувати наявні інструменти для усіх країн світу, зважаючи на диспропорцію ресурсів, що можуть бути залучені під час збору даних. Саме через втрату часткової деталізації можна розширити сукупність держав, залучених до побудови глобальної бази даних про мігрантів на спільних стандартах. Зауважуючи про ці моменти і яким чином їх поєднати, вчені говорять про інвентаризацію, яка полягає у включенні всіх компонентів¹ як уніфікованих критеріїв для національного рівня країн при зборі інформації. Ці ретроспективні дані сприятимуть розумінню й оцінці типів, обсягів та якості даних, генералізованих та уніфікованих в єдиній базі про потоки мігрантів.

Коли інформаційна система готова, актуалізується похідне методологічне обмеження — інтерпретаційне, що надає варіативність в поясненні статистики про міграційні процеси у масштабі світу. Сам аналіз потоків осіб розглядається через призму регіонального укрупнення. При цьому, еволюція держав, які ще одну-дві декади назад вважалися країнами, що розвиваються (*developing*), вже тепер є розвинутими (*developed*), що обумовлює контекст висунутих гіпотез та передбачуваних чинників по-новому. Часто дослідникам мало знати, з якого регіону відбувається переїзд і куди спрямовується, а деколи навіть недостатньо бачити цей зв'язок поміж країнами, бо для повного розуміння ситуації варто розуміти особливий контекст, що потоки емігрантів, наприклад, йдуть зі специфічної територіальної частини держави. Це значно розширює аналітичний горизонт міграціолога.

¹ Ці компоненти виділяє Р. Скелдон у пункті «На шляху до глобальної інвентаризації наявних міграційних даних» (Skeldon R. (2012). Migration and its measurement: towards a more robust map of bilateral flows. *Handbook of research methods in migration* / ed. by C. Vargas-Silva. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing. pp. 242–243).

Не слід ігнорувати геополітичний фактор, від якого залежить правильне трактування мігрантів, переміщення яких на міжнародному рівні в буквальному розумінні є міграцією поміж країнами за конкретний період часу. Зокрема, через розпад колишніх СРСР, Югославії та Чехословаччини виникла низка держав, а статус мігранта з внутрішнього змінився на міжнародний. Робота з даними, що стосуються спільного місця відправлення, проте відмінного при визначенні типу міграції, потребує знань політичної географії. Це не лише ускладнює кодування змінних, як місце народження та місце попереднього проживання, а також саму інтерпретацію щодо ситуації у минулому.

Як наслідок, основні методологічні обмеження окреслюють формат, щоб отримані дані були більш репрезентативні, попри втрату в деталізації, а похідні – зводяться до їх адекватного пояснення у комплексному взаємозв'язку причин і наслідків міграційних процесів, обсягів чинних потоків та пошуку тенденцій.

IV. ВИСНОВКИ

Сучасні міграційні процеси є невід'ємним атрибутом нашого світу. Якщо хтось з нас ніколи не перетинав кордонів рідної країни в коротко- чи довго- часовому аспекті, то складно знайти індивіда, що не зустрічався з іммігрантом. Людство перебуває в епісі міграції і сумнівно уявити, що з неї вийде, зважаючи на тренд до зростання обсягів потоків переміщених із року в рік. Це зумовлює, як наслідок, об'єктивну необхідність — практичну і теоретичну — у вимірюванні цих чинних масштабів у державах, поміж ними та в просторовій агрегації — регіональній і континентальній.

Ретроспективна система є однією з двох найбільш популярних форм збору даних про мігрантів серед держав сьогодні. Попри те, що вже існує потужний дослідницький доробок стосовно її вивчення (що частково розглянутий вище), залишається ревізійністський потенціал для продовження дискусії. Оскільки зараз, в період турбулентних змін, важливим є те, як саме можна використати можливості цього інструментарію повноцінно до відповідних запитів. Хибна апробація вплине на спотворення даних, а отже може зумовити неефективність прийнятих рішень і появу конфліктів у соціумі, де зустрінуться новоприбулий і місцевий.

Однак одним вибором системи збору даних не визначається проблема її якості, оскільки є методологічні обмеження, які варто

осмислювати як фільтри у здобутті інформації про міграцію у співвідношенні до частки залучених країн. Вибір і застосування системи при її безпосередньому дотриманні — це складна процедура у всіх аспектах, як матеріальних, часових, людських і технічних. Проте такі витрати є цілком виправданими, бо можуть мати вирішальне значення у тому чи іншому контекстах. Тому думка, що статистика є важливою, особливо зрозуміло виражається (як один з варіантів) через роль міграційних даних, а до вибору системи їхнього збору потрібно підходити відповідально.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Вдовин М., Іванчишин А. (2023). Статистичний вимір міграційних процесів в Україні: каталізатори їх інтенсифікації та послаблення. *Цифрова економіка та економічна безпека*. Vol. 6(3). С. 22–30.
2. Гнатюк В. (2023). Актуальні підходи у сучасних міграційних дослідженнях: деякі критичні зауваження. *Український соціум*. № 84(1). С. 22–25.
3. Лібанова Е., Позняк О., Цимбал О. (2022). Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія та соціальна економіка*. Vol. 48(2). С. 37–57.
4. Майданік І. (2020). Темпоральні характеристики зовнішньої трудової міграції в Україні. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. 255 с.
5. Позняк О. (2022). Мігранти із нерегульованим статусом в Україні: спроба кількісної оцінки. *Демографія та соціальна економіка*. Vol. 47(1). С. 55–69.
6. Статистичний бюлетень «Зовнішня трудова міграція населення України». URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/11/Arch_ztm.htm
7. Фітсова А., Слободян О. (2019). Статистичні дані у сфері міжнародної міграції та їхня відповідність вимогам Євростату. Результати оцінки державної статистики і відомчої статистичної звітності. Методичні рекомендації. Київ: Аналітичний центр CEDOS. 32 с.
8. Archer M., Bhaskar R., Collier A., Lawson T., Norrie A. (ed.) (1998). *Critical Realism, Essential Readings*. London: Routledge. pp. 11.
9. Bilsborrow R., Hugo G., Oberai A., Zlotnik H. (1997). *International Migration Statistics: Guidelines for Improving Data Collection Systems*. Geneva: International Labour Organization. 436 p.
10. Castles S., Miller M. (2009). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World* (4th edn.). London: Macmillan. 369 p.
11. Center for Global Development (2009). *Migrants Count: Five Steps toward Better Migration Data*. Report of the Commission on International Migration Data for Development Research and Policy. Washington, DC: Center for Global Development. pp. 1.
12. Chamrathirong A., Archavanitkul K., Richter K. et al. (1995). *National Migration Survey of Thailand*. Bangkok: Institute for Population and Social Research, Mahidol University. 102 p.
13. Clemens M., Montenegro C., Pritchett L. (2008). *The Place Premium: Wage Differences for Identical Workers across the U.S. Border*. *CGD Working Paper*. No. 148. 69 p.
14. Council of Economic Advisers (1964). *Annual Report of the Council of Economic Advisors*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office. pp. 55.
15. de Clercq R. (2008). *Report of the First Meeting of the Global Forum on Migration and Development*. Brussels: Bruylant. 27 p.

16. Docquier F, Marfouk A. (2005). International Migration by Educational Attainment, 1990–2000. *International Migration, Remittances, and the Brain Drain* / eds. by M. Schiff, Ç. Özden. Washington, DC: World Bank. pp. 151–200.
17. Falkner R. (1895). The International Statistical Institute. *Publications of the American Statistical Association*. Vol. 32(4). pp. 358–365.
18. Ferenczi I. (1929). *Statistics*. Vol. 1 of International Migrations. New York: Gordon and Breach. 1112 p.
19. Home Office (2011). A feasibility study for a survey of migrants: report prepared by Ipsos MORI and the Institute of Education for the UK Border Agency, Home Office. United Kingdom. pp. 26–27.
20. International Migrant Stock. URL: <https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock>
21. IOM Ukraine (2024). Покращення збору даних та координації на місцях — ключ до інклюзивного відновлення за керівництва громад в Україні. URL: <https://ukraine.iom.int/uk/news/pokrashchennya-zboru-danykh-ta-koordinatsiyi-na-mistsyakh-klyuch-do-inklyuzyvnoho-vidnovlennya-za-lderstva-hromad-v-ukrayini>
22. Kniveton D., Schmidt-Verkerk K., Smith C., Black R. (2008). Climate Change and Migration: Improving Methodologies to Estimate Flow. IOM Migration Research Series Vol. 33. Geneva: International Organization for Migration. 71 p.
23. Kraly E., Gnanasekaran K. (1987). Efforts to Improve International Migration Statistics: A Historical Perspective. *International Migration Review*. Vol. 21(4). pp. 967–995.
24. Latin American Migration Project. URL: <https://lamp.opr.princeton.edu/home-en.htm>
25. Levine D., Hill K., Warren R. (ed.) (1985). *Immigration Statistics: A Story of Neglect*. Washington, DC: National Academy Press. 336 p.
26. Libanova E., Pozniak O. (2023). War-driven wave of Ukrainian emigration to Europe: an attempt to evaluate the scale and consequences (the view of Ukrainian researchers). *Statistics in Transition new series*. Vol. 24(1). pp. 259–276.
27. Malynovska O. (2023). Forced displacement from Ukraine due to Russia's 2022 invasion and the likelihood of a new wave of emigration. *Canadian Foreign Policy Journal*. Vol. 30(1). pp. 65–79.
28. Massey D., Capoferro C. (2007). Measuring Undocumented Migration. *Rethinking Migration: New Theoretical and Empirical Perspectives* / ed. by A. Portes, J. DeWind. New York: Berghahn Books. pp. 255–284.
29. McGann J. G. (2021). 2020 Global Go To Think Tank Index Report. URL: <https://repository.upenn.edu/entities/publication/9f1730fa-da55-40bd-a1f4-1c2b2346b753>
30. Orshansky M. (1963). Children of the Poor. *Social Security Bulletin*. Vol. 26(7). pp. 3–13.
31. Parsons C., Skeldon R., Walmsley T., Winters L. (2007). Quantifying International Migration: A Database of Bilateral Migrant Stocks. *Policy Research Working Paper*. No. 4165. Washington, DC: The World Bank. 40 p.
32. Perrin N., Poulain M. (2008). An Assessment of the State Systems for Data Collection, Analysis and Data Sharing on Migration and Migration Statistics in Ukraine. Report for IOM conference in Kyiv (February 24–26, 2008). 68 p.
33. Pozniak O. (2023). The Situation of Forced Migrants from Ukraine in Europe after Russian Military Aggression and the Problems of Ukraine's Migration Policy in These New Conditions. *Central and Eastern European Migration Review*. Vol. 12(1). pp. 159–181.
34. Skeldon R. (1987). Migration and the population census in Asia and the Pacific: issues, questions and debate. *International Migration Review*. Vol. 21(4). pp. 1074–1100.
35. Skeldon R. (2012). Migration and its measurement: towards a more robust map of bilateral flows. *Handbook of research methods in migration* / ed. by C. Vargas-Silva. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing. pp. 229–248.

36. World Bank (2008). Remittance's data. November release. Washington, DC: World Bank. 258 p.

REFERENCES

1. Archer M., Bhaskar R., Collier A., Lawson T., Norrie A. (ed.) (1998). *Critical Realism, Essential Readings*. London: Routledge. pp. 11.
2. Bilsborrow R., Hugo G., Oberai A., Zlotnik H. (1997). *International Migration Statistics: Guidelines for Improving Data Collection Systems*. Geneva: International Labour Organization. 436 p.
3. Castles S., Miller M. (2009). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World* (4th edn.). London: Macmillan. 369 p.
4. Center for Global Development (2009). *Migrants Count: Five Steps toward Better Migration Data*. Report of the Commission on International Migration Data for Development Research and Policy. Washington, DC: Center for Global Development. pp. 1.
5. Chamrathirong A., Archavanitkul K., Richter K. et al. (1995). *National Migration Survey of Thailand*. Bangkok: Institute for Population and Social Research, Mahidol University. 102 p.
6. Clemens M., Montenegro C., Pritchett L. (2008). *The Place Premium: Wage Differences for Identical Workers across the U.S. Border*. *CGD Working Paper*. No. 148. 69 p.
7. Council of Economic Advisers (1964). *Annual Report of the Council of Economic Advisors*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office. pp. 55.
8. de Clercq R. (2008). *Report of the First Meeting of the Global Forum on Migration and Development*. Brussels: Bruylant. 27 p.
9. Docquier F., Marfouk A. (2005). *International Migration by Educational Attainment, 1990–2000. International Migration, Remittances, and the Brain Drain* / eds. by M. Schiff, Ç. Özden. Washington, DC: World Bank. pp. 151–200.
10. Falkner R. (1895). *The International Statistical Institute. Publications of the American Statistical Association*. Vol. 32(4). pp. 358–365.
11. Ferenczi I. (1929). *Statistics*. Vol. 1 of *International Migrations*. New York: Gordon and Breach. 1112 p.
12. Fitisova A., Slobodian O. (2019). *Statystychni dani u sferi mizhnarodnoyi mihratsiyi ta yikhnya vidpovidnist vymoham Yevrostatu. Rezultaty otsinky derzhavnoyi statystyky i vidomchoyi statystychnoyi zvitnosti* [Statistical data in the field of international migration and their compliance with Eurostat requirements. Results of assessment of state statistics and departmental statistical reporting]. Kyiv: Analytical Center CEDOS. 32 p. [in Ukrainian].
13. Hnatyuk V. (2023). *Aktualni pidkhody u suchasnykh mihratsiynykh doslidzhennyakh: deyaki krytychni zauvazhennya* [Current approaches in modern migration studies: some critical remarks]. *Ukrainian society*. No. 84(1). pp. 22–25 [in Ukrainian].
14. Home Office (2011). *A feasibility study for a survey of migrants: report prepared by Ipsos MORI and the Institute of Education for the UK Border Agency, Home Office*. United Kingdom. pp. 26–27.
15. *International Migrant Stock*. URL: <https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock>
16. IOM Ukraine (2024). *Improving data collection and coordination on the ground is key to inclusive community-led recovery in Ukraine*. URL: <https://ukraine.iom.int/uk/news/pokrashchennya-zboru-danykh-ta-koordinatsiyi-na-mistsyakh-klyuch-do-inklyuzyvnoho-vidnovlennya-za-liderstva-hromad-v-ukrayini>
17. Kniveton D., Schmidt-Verkerk K., Smith C., Black R. (2008). *Climate Change and Migration: Improving Methodologies to Estimate Flow*. IOM Migration Research Series Vol. 33. Geneva: International Organization for Migration. 71 p.

18. Kraly E., Gnanasekaran K. (1987). Efforts to Improve International Migration Statistics: A Historical Perspective. *International Migration Review*. Vol. 21(4). pp. 967–995.
19. Latin American Migration Project. URL: <https://lamp.opr.princeton.edu/home-en.htm>
20. Levine D., Hill K., Warren R. (ed.) (1985). *Immigration Statistics: A Story of Neglect*. Washington, DC: National Academy Press. 336 p.
21. Libanova E., Pozniak O., Tsybmal O. (2022). Masshtaby ta naslidky vymushenoyi mihratsiyi naselennya Ukrayiny vnaslidok zbroynoyi ahresiyi Rosiyskoyi Federatsiyi [Scales and consequences of the forced migration of the population of Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation]. *Demography and social economy*. Vol. 48(2). pp. 37–57 [in Ukrainian].
22. Libanova E., Pozniak O. (2023). War-driven wave of Ukrainian emigration to Europe: an attempt to evaluate the scale and consequences (the view of Ukrainian researchers). *Statistics in Transition new series*. Vol. 24(1). pp. 259–276.
23. Maidanik I. (2020). Temporalni kharakterystyky zovnishn'oyi trudovoyi mihratsiyi v Ukrayini [Temporal characteristics of external labor migration in Ukraine]. Kyiv: Institute of Demography and Social Research named after M. V. Ptukhy of the NAS of Ukraine. 255 p. [in Ukrainian].
24. Malynovska O. (2023). Forced displacement from Ukraine due to Russia's 2022 invasion and the likelihood of a new wave of emigration. *Canadian Foreign Policy Journal*. Vol. 30(1). pp. 65–79.
25. Massey D., Capoferro C. (2007). Measuring Undocumented Migration. *Rethinking Migration: New Theoretical and Empirical Perspectives* / ed. by A. Portes, J. DeWind. New York: Berghahn Books. pp. 255–284.
26. McGann J. G. (2021). 2020 Global Go To Think Tank Index Report. URL: <https://repository.upenn.edu/entities/publication/9f1730fa-da55-40bd-a1f4-1c2b2346b753>
27. Orshansky M. (1963). Children of the Poor. *Social Security Bulletin*. Vol. 26(7). pp. 3–13.
28. Parsons C., Skeldon R., Walmsley T., Winters L. (2007). Quantifying International Migration: A Database of Bilateral Migrant Stocks. *Policy Research Working Paper*. No. 4165. Washington, DC: The World Bank. 40 p.
29. Perrin N., Poulain M. (2008). An Assessment of the State Systems for Data Collection, Analysis and Data Sharing on Migration and Migration Statistics in Ukraine. Report for IOM conference in Kyiv (February 24–26, 2008). 68 p.
30. Pozniak O. (2022). Mihranty iz nevreholovanyh statusom v Ukrayini: sproba kilkisnoyi otsinky [Migrants with irregular status in Ukraine: an attempt at quantification]. *Demography and social economy*. Vol. 47(1). pp. 55–69 [in Ukrainian].
31. Pozniak O. (2023). The Situation of Forced Migrants from Ukraine in Europe after Russian Military Aggression and the Problems of Ukraine's Migration Policy in These New Conditions. *Central and Eastern European Migration Review*. Vol. 12(1). pp. 159–181.
32. Skeldon R. (1987). Migration and the population census in Asia and the Pacific: issues, questions and debate. *International Migration Review*. Vol. 21(4). pp. 1074–1100.
33. Skeldon R. (2012). Migration and its measurement: towards a more robust map of bilateral flows. *Handbook of research methods in migration* / ed. by C. Vargas-Silva. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing. pp. 229–248.
34. Statistical bulletin «External labor migration of the population of Ukraine». URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/11/Arch_ztm.htm [in Ukrainian]
35. Vdovin M., Ivanchyshyn A. (2023). Statystychnyy vymir mihratsiynnykh protsesiv v Ukrayini: katalizatory yikh intensyfikatsiyi ta poslablennya [Statistical measurement of migration processes in Ukraine: catalysts of their intensification and weakening]. *Digital economy and economic security*. Vol. 6(3). pp. 22–30 [in Ukrainian].
36. World Bank (2008). Remittance's data. November release. Washington, DC: World Bank. 258 p.